

ונראה שאין מחלוקת מציאותית בין ריה"ג וחכמים, אלא הכל מודים שאין ביד האדם לרדת עד סוף המדה לעולם, הן בראיית עיניו הן בשאר כלי מדידה. אלא סובר ריה"ג שהדין נקבע כפי ראות האדם ואין להתחשב במציאות שמעבר ליכולת האדם להגיע אליה, וכל שלפי מראית עיניו יצאו כאחת, כן יש לדון את המציאות. ואפשר שנלמד הדבר מ'הזכרים' – שאמרה תורה שפעמים יש שתי בכורות שמתקדשים, ומזה שמענו שיש לנו לדון עפ"י הנראה לעינינו, וכענין מידות המזבח והכלים לרבנן, וכן שיעור כביצה בינונית – לפי דעתו של רואה ולא לפי ערך מוחלט (ע' כלים יז, ז. ע"ע בחזו"א או"ח לט, א ובשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב קמו וח"ג קכ, ה). ואם כנים הדברים, יש מקום לומר שאם לעיני האדם נראה שיצאו שניהם כאחת, אעפ"י שנודע ע"י בדיקות בכלים מדויקים שאחד קדם, אין להתחשב אלא לפי מראית העין, וכעין צמצום בריבוע התפלין, שהקובע הוא מדידה רגילה ולא ע"י מיקרוסקופ (ע' ערוך השלחן או"ח לב, עה; שו"ת אור לציון ח"א ד ועוד), וכעין שכתבו הפוסקים על אכילת חרקים שאינם נראים לעין בלתי מזוינת. וצ"ע. עוד בענין שאלת 'אפשר לצמצם' – ע' במובא לעיל ט.

תא שמע ממדת כלים ממדת מזבח. שאני התם דרחמנא אמר עביד ובכל היכי דמצית למיעבד ניהא ליה, הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. רש"י כתב שאין גורסים 'הכל בכתב...! ויש מקיימים הגרסה ומפרשים שאעפ"י שאין ביד אדם לכון המידות, נסתייעו משמים בבנין המקדש וכליו, שיצאו המידות מכוונות, שהרי הכל נעשה מיד ה' – עפ"י רוח הקדש (ע' 'חדושי הגרי"ז'). ואולם עדיין אנו צריכים לסברה הראשונה בשאר מקומות, שכשנתנה תורה שיעור, הכוונה כפי יכולתו של האדם. וכגון ריבוע של תפלין או מידות מעשה הקטורת במשקל ובמתכונת שקצבה תורה, ועוד. וכיוצא בזה כתבו התוס' במנחות (כג. ד"ה הוא) שאעפ"י שמדת שמן במנחה מעכבת, לא ניתנה תורה למלאכי השרת ואי אפשר שלא ישאר בלוג מן השמן.

דף יח

נמצא מכוון בין שתי עיירות... בגדרי דין העיר הקרובה לענין עגלה ערופה – ע' בחדושי הגרנ"ט קעב; שו"ת בית זבול ח"ב כה, ה. וע"ע במובא ביוסף דעת סוטה מה וב"ב כג:

'מאי טעמא דרבי טרפון? קא סבר ההוא דבריא נפק ברישא'. אפשר שאין כאן הכרעה מוחלטת, כי אין 'רוב' גמור בדבר, אלא מועילה סברה זו לחייב ליתן לכהן את היפה משום דין 'ספק לקט – לקט' (חולין קלט), שכל שיש ספק במתנות עניים או במתנות כהונה, ויש צד וסמך לחייב, כגון חזקת חיוב או סיוע אחר – יש ליתן לכהן. ואולם לאחר שהוקבע הדין שהיפה שייך לכהן, אם מת היפה – מת לכהן (כמבואר להלן בע"ב), כאילו מת לאחר נתינתו.

ולפי זה מה ששנינו 'זכר ונקבה – אין כאן לכהן כלום', הדין נכון אפילו לרבי טרפון ואעפ"י שהזכר בריא – כי דוקא כשאחד שייך בודאי לכהן סמך רבי טרפון על סברה זו אבל במקום שאפשר שאין כאן לכהן כלום – אין מועילה הסברה הזו להוציא מיד בעלים. ואולם בשני זכרים ומת הכחוש – חייב ליתן השמן לכהן, שכבר זכו הכהנים בשמן (עפ"י חזו"א יט, יא. וע' גם חדושים ובאורים ד, ד).

ר' עקיבא אומר: משמנין כו' אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן: הכהן נוטל כחושה... שומן יהא ביניהן, דאמר ליה לכהן אייתי ראייה דבכור הוא ושקיל'. שמא לכך נקט לשון זו ולא אמר בפשטות

'המוציא מחברו עליו הראיה' – כיון שרבי טרפון אמר שמניחים שהבריא יצא תחילה ואין כאן ספק, לכך השיב לו ר' עקיבא לא כי אלא 'משמנין ביניהם' – כלומר יש כאן ספק, ואותו חלק של השומן העודף של אחד על חברו הריהו מוטל בדיון בין שני הצדדים, וממילא הדין נותן ש'המוציא מחברו עליו הראיה' (גליונות קהלות יעקב).

ומובן לפי זה שבסיפא שינה רע"ק ואמר 'המוציא מחברו עליו הראיה' – כי בסיפא גם ר' טרפון סובר שהדבר בספק. וע"ע חדושים ובאורים (ד,ד) על שינוי לשון רע"ק ברישא ובסיפא.

'עשו את שאיננו זוכה כזוכה'. נראה שעשו כן כדי שיקיים מצות נתינה לכהן (עפ"י חדושים ובאורים ד,ד. ע"ש).

(ע"ב) 'לא נחלקו אלא בחצר בעל הבית ורועה כהן...'. לכאורה משמע שר' טרפון אומר 'יחלקו' גם ברישא, בשני זכרים אחד כחוש ואחד שמן והרועה כהן – יחלקו בהפרש שביניהם (וכן כתב בחדושים ובאורים ד,ד. ונראה לכאורה שכן).

ואולם החזון-איש (יט,יב) צדד לומר שמודה ר' טרפון בזה שמועילה חזקת הבעלים כלפי היפה, 'חזקת מרא-קמא', שהרי כשאנו דנים על היפה לבדו, אפשר שאין כלל לכהן חלק בו, והרי הבעלים מוחזק ברחל ובעוברה. וכן בסיפא, 'זכר ונקבה אין כאן לכהן כלום' – מודה ר' טרפון שלא יחלקו בזכר, כיון שיש לבעלים חזקת מרא קמא בבהמה. לא נחלק ר' טרפון אלא בשני זכרים ומת אחד מהם, שודאי יש כאן חלק לכהן, שהרי אחד משניהם שייך לכהן, הלכך אין לבעלים חזקת מרא קמא, לכן אם מת – מת לשניהם.

לכאורה לפי"ז גם כשהפידו אצל רועה, יש לבעלים חזקת מרא קמא.

'רבי טרפון סבר אקנויי קא מקני ליה בחצירו דניחא ליה דליתעביד מצוה [בממוניה]. פרשו ראשונים (ע' רמב"ן, רא"ש ומהריט"א), שמקנה לו מקום בחצר כדי שהכהן יזכה בבכורות הנולדים, ובכך יקיים מצות נתינה לכהן.

ומשמע ברש"י שמלבד קנין זה הוא מקנה לכהן זכות שימוש בחצרו, שיגדל בה את בהמותיו. ופירש החזון-איש (יט,יג) שצריך את שתי ההקנאות הללו, ואין די באחת מהן; כי אם מקנה לו חצרו בשעת הלידה בלבד להקנות את הנולדים אז, ואחר כך שבה החצר לבעלים, אם כן בשעה שמת אחד מהם ונולד הספק נמצאת הבהמה בחצר הבעלים ולא בחצר השותפין ועל הכהן להביא ראיה. מאידך, לולא שמשאיל לו את החצר לקנות את הבכורים הנולדים, אעפ"י שמשאילו אחר כך לגדלם, הלא עדיין לא זכה הרועה באחד מהם, ונמצא דינו של בעל הבית עם השבט ולא עם הרועה, וכשמת אחד מהם, אין כאן חצר השותפים.

למהות הקנין שנותן לו בחצר, נראה שכדי לזכות בבכורים הנולדים צריך הכהן לקנות את כל החצר, ואין די בכך שהוא שותף עם הבעלים, כי חצר השותפין אין בכחה שתקנה לאחד מן השותפים מהשותף השני (ע' ב"ב פד: ובקצוה"ח קעו,א). ואולם לענין זה שלא ייחשב הבעלים מוחזק בשעת מיתת האחד – די בשותפות. ונראה שאף שותפות אין צריך אלא די בכך שאינו מקפיד. ומשמע בפשטות שאינו מקנה לו כלום [והקצוה"ח (קפט) כתב שמשאיל לו ממש וקונה המקום בתשמיש] אלא מרשה לו להשתמש בשלו, ובזה די שלא ייחשב מוחזק (חזו"א שם).

יש שהעירו, מדוע אנו מניחים שמקנה הבכורות הנולדים לכהן, והלא חייב לטפל בו זמן מסוים (כדתנן להלן כו:), וגם כשהכהן מבקש לקבלו אינו רשאי אא"כ יכול להקריבו או לאכלו משום שנראה כ'כהן המסייע בבית הגרנות'? וצריך לומר שמדובר בבעל-מום ונותנו לכהן כדי לאכלו מיד (שיעורי הגריש"א שליט"א). או אפשר שאם בא ליתנם לכהן מיד ומקבל על עצמו לטרוח בהם לאחר נתינה – מותר, ואף כאן מדובר באופן זה (שם להלן כו: חדושים ובאורים ה,א).

ואולי י"ל שאין כאן נתינה גמורה [כי באמת אסור ליתן, כקושיא הנזכרת, ולא חילקו חכמים אם הכהן מטפל או הישראל], אלא נותן לכהן זכיה ושותפות בכורות, וטיפולם עדיין מוטל על הבעלים, ומ"מ יש מצוה בכך שנותן לכהן זכות בכור, אם כי עדיין לא קיים נתינה גמורה. ולפי זה יש לומר שאין צריך להקנות לו קנין בכל החצר, אלא די בכך שהם שותפים בחצר – לפי מה שצייד בקצוה"ח שאעפ"י ששותפים אינם קונים זה מזה בחצר המשותפת, זהו לקנות את כולו, אבל כשקונה אחד מחברו להיות שותף עמו – אפשר שמועיל (ע' קעו, א קנו, ה). וע"ע בענין זה במובא בב"ב פד.

– דוגמאות נוספות לכך, להנחה שמפני קיום מצוה או מניעת איסור מקנה אדם לחברו מן הסתם [ולעתים נמנע מלהקנות], ואפשר אפילו ללא מעשה קנין (כמו שצדדו בתוס' כאן, וכ"כ הרשב"א בב"ק קב: – ע': טשו"ע או"ח יד –) השאלת טלית מצוייצת בסתם, נחשבת כמתנה ע"מ להחזיר; תוס' סוכה מא: ד"ה אלא –) אתרוג הקהל; משנה למלך – מכירה א –) במקום איסור אנו דנים כאילו פרש לקנות וכד' – שהרי אינו רוצה לעבור איסור; שו"ת דובב מירשים ח"א ב,ב –) נתינת ס"ת לביהכ"ס – כאילו מפרש שאינו מקדיש, כדי לקיים מצות כתיבת ס"ת לעצמו; שו"ת אחיעזר – ח"ג מב,ו (וע"ש ח"ד פב,ד; צו). –) מכירי כהונה – כאילו קנו ע"י הקנאת מקום בחצר. וע"ע במובא ביוסף דעת קדושין נב. עוד על חלות קנינים בגמירות דעת גרידא ללא פעולת קנין – ע' במצוין ביוסף דעת סוף ב"ב. וע"ע חזון יחזקאל תוספתא בכורות ב,ה ב'חדושים'.

[בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א מצאתי כתוב שכיון שקנין כזה אינו מדאורייתא, לפיכך אינו מועיל להקנאת הבכור עצמו אלא רק לענין החצר, וכיון שהחצר נקנית לו הגם שאין זה קנין דאורייתא, הריהו קונה את הבהמה בקנין חצר].

לרמב"ם (בכורות ה,ה-ו) יש פירוש אחר בכל הסוגיא; אין מדובר כאן בשני זכרים שנולדו אלא בכהן שיש לו בכור והפקיד אותו אצל רועה, והפקיד עמו אדם אחר בהמה נוספת שאיננה בכור, ומתה אחת מן הבהמות ואין ידוע אם הבכור מת או הפשוט – מניח הרועה את הנותר ומסתלק, והכהן והישראל חולקים בו [וירעה עד שיסתאב].

ואם הפקיד הבכור בבית בעלים, ומתה בהמה אחת ואין ידוע אם הבכור מת או אחת מבהמותיו של בעה"ב – המוציא מחברו עליו הראיה.

ואם היה רועה כהן והניח בכורו בחצר בעל הבית עם פשוט של בעה"ב – לר' טרפון חולקים שהרי שניהם מוחזקים, כיון שגם לכהן יש קנין בחצר ע"י השתמשותו בה [וכנ"ל, אפשרות השימוש גרידא מקנה לו זכות בחצר להחשב 'מוחזק'], ולר' עקיבא – בעה"ב הוא המוחזק, והמוציא ממנו עליו הראיה. לפירוש זה, אין צורך עתה לומר שר' טרפון חזר בו, כי אין מדובר בסיפא בספק בלידה – שבזה יש להניח שהבריא יצא תחילה, לר' טרפון – אלא מדובר בבכור ופשוט ודאיים ומת אחד מהם.

[ולפירוש זה אין צורך לחדש שיש כאן קנין המועיל על ידי גמירות דעת גרידא (עתוס'), אלא שהבעלים חפץ במצוה ולכך מרשה לכהן לגדל בחצרו את בכורותיו. וע"ע: מהרי"ט אלגאזי כב; חדושי הגרוד"ר בענגיס ח"א ד,ט; לה, ד"ה ובקצוה"ח; חדושי הנצי"ב].

'רבי טרפון אומר: הכהן בורר לו את היפה... ר' טרפון אומר הכהן בורר את היפה...' – היינו קודם חזרה, אבל לאחר שחזר בו – הרי זה ספק ואין היפה לכהן. ואעפ"י שכבר נשתנה חזרתו במתניתין דלעיל, משנה ראשונה לא זזה ממקומה (פשוט). ולפירוש הרמב"ם אין צורך בכל זה, כי לא חזר בו ר' טרפון מעולם (כאמור).

דף יט

'רבי טרפון מספקא ליה בכור לדבר אחד אי הוי בכור אי לא הוי בכור' – ולפי הצד שבכור לדבר אחד הוי בכור, מסופק רבי טרפון האם היוצא-דופן הוא הקדוש מפני שהוא בכור לולדות, או שמא הבא אחריו קדוש שהוא הבכור לרחמים. אבל אין סברה לומר ששניהם יתקדשו בקדושת בכור (חדושים ובאורים ד,ה).

אין להקשות לפי זה מדוע הוצרכו לומר שר' טרפון מסופק בספק נוסף, האם בכור לדבר אחד הוי בכור אם לאו, הלא יש לומר שסובר שהוא בכור ודאי רק מסופק איזהו הבכור, האם היוצא או הבא אחריו – שאם כן היה לו לומר 'חלוקו' כדלעיל ולא ירעו עד שיסתאבו. וכנראה היה משמע לגמרא שמדובר במשנה על מקרה אחד, שיצא ראשון דרך דופן ולאחריו יצא אחריו דרך רחם, שכן משמע מלשון 'שניהם ירעו.../ ואילו היתה הכוונה על מקרים שונים, היה די לומר 'יוצא דופן והבא אחריו ירעו...!'

ואולם בספר אור שמח (בכורות ב,ד וביכורים יא,טו) פרש שר' טרפון דורש המקראות כך: כל פטר רחם לה' – פירוש, הנולד מן הרחם ראשון, וכל פטר שגר בהמה – הנולד ונשלח מן האם ראשון, גם אם לא נולד מהרחם אלא בכה ההולדה, וזהו יוצא דופן, הזכרים לה' – הן הראשון שיצא מן הדופן הן השני שהוא ראשון לרחמים, שני הזכרים תקדיש [שסובר ר' טרפון א"א לצמצם הלכך 'הזכרים' אינו נדרש ליצאו ראשיתן כאחת, אלא בא לדרשה זו].

לפירוש זה ספקו של ר' טרפון הוא שמא שניהם בכורות, שמא אף אחד מהם לא נתקדש. (עוד דגו אחרונים, לר' טרפון המסופק אם יוצא-דופן קדוש בבכורה, האם יוצא-דופן כשר להקרבה – ע"ע חזו"א; משך חכמה ראה טו, יט; חו"ב שם).

'מכלל הצריך לפרט ומפרט הצריך לכלל, כיצד...' – רצה לומר, כשבאת תורה ללמדנו דיני המצוה, אמרה כלל ואמרה פרט ועל ידי שניהם אנו למידין הפרטים להלכותיהן; –

ופעמים הכלל משמעו על הרבים והפרט מלמדנו שאין הכל בכלל אלא הפרט, כמו מן הבהמה – כלל, מן הבקר ומן הצאן – פרט, ואין בכלל אלא מה שבפרט, ומשמעו של הכלל לא נשתנה דודאי מן הבהמה כולל במשמעותו הכלל אלא שפירט הפרט דהכלל לאו דוקא אלא הכונה על הפרטים הנזכרים; –

ופעמים שאין משמעו של כלל מוכרע עד שיבוא הפרט ויפרשנו, וזה מקרי 'כלל הצריך לפרט', כמו בכור – יש במשמעו ראשון לולדות אף בנוולד דרך דופן, ויש במשמעו הראשון שבלידה הטבעית אבל לא דרך דופן, וראשון שבלידה הטבעית הוי בכור אף שקדמו יוצא דופן, וכן הפרט של פטר רחם משמעו אף שקדם ולד דרך דופן וצריך לכלל דדוקא 'בכור'.

ואין נפקותא בין כלל ופרט לכלל הצריך לפרט, אלא מפני שהן שני סוגים חשיב להו' לב' מדות שהתורה נדרשת בהן' (לשון חזו"א יט, יד).